

A. van den Oord, *Voor arbeid en brood. Arbeidersbeweging en collectieve actie van werklozen in Nederland. Een vergelijkende studie van de jaren dertig en tachtig* (Dissertatie Tilburg 1990; Amsterdam: Thesis, 1990, 197 blz., f29,50, ISBN 90 5170 053 9).

Het doel van deze, ook als dissertatie verschenen, studie is in eerste instantie een overzicht te bieden van de gecompliceerde verhouding tussen vakbeweging en werklozen. Eigen problematische ervaringen van de auteur, vlak na diens afstuderen als socioloog, waren hieraan niet vreemd. Hij heeft zich vervolgens vooral vastgebeten in een vraag waarmee velen voor hem zich hebben beziggehouden: waarom komen werklozen toch zo zelden tot min of meer grootschalig, georganiseerd verzet tegen de veelal zo deprimerende omstandigheden waarin ze verkeren (dan wel tegen de zeer negatieve sociale waardering die hen ten deel valt).

Het belang van het boek ligt allereerst in de zorgvuldige reconstructie van de pogingen om tot georganiseerde belangenbehartiging van en voor werklozen te komen in twee zorgelijke perioden, de jaren dertig en de jaren tachtig. Als kernjaren selecteerde Van den Oord vooral 1934 (met de beruchte steunverlaging van het kabinet Colijn) en 1984/1985 (waarin de evenzeer beruchte 'ombuigtaakstelling' van het kabinet Lubbers werd doorgevoerd). Deels op basis van gericht onderzoek in primair bronnenmateriaal, deels ook met behulp van de zeer verspreide literatuur, weet hij een zeer leesbaar en interessant overzicht te geven van het openbare debat over en het falende verzet tegen de bezuinigingen op de werklozenzorg.

Het meest intrigerend is echter vanzelfsprekend het antwoord dat hij tracht te formuleren op zijn hoofdvraag. In zijn eerste hoofdstuk acht hij de bestaande literatuur over het (ontbreken van) verzet van werklozen te kort schieten: daarin behandelen de auteurs immers ofwel slechts het macroniveau (de maatschappelijke structuur: de verzuiling, de corporatieve ordening bijvoorbeeld) ofwel gaan slechts in op het microniveau (de psychologische reactie van individuele werklozen op werkloosheid: met name resignatie). Met behulp van het model van Charles Tilly over collectieve acties (dat sterk eclecticisch is en daarmee vrij plooibaar) wil hij vooral aandacht vragen voor het mesoniveau, de organisaties van werklozen zelf. De mobilisatie van werklozen wordt immers in hoge mate bepaald door het bestaan van goede organisaties en de articulatie van gemeenschappelijke belangen. De kansen dat deze mobilisatiemogelijkheden ook daadwerkelijk worden benut, worden verder sterk bepaald door de houding die andere maatschappelijke groepen (als vakverenigingen en politieke partijen) en bovenal de staat aannemen.

Deze exercitie leidt in de slotbeschouwing tot de volgende stellingen. Het werkloosheidsbeleid van de vakbeweging was vooral gericht op het behartigen van de belangen van georganiseerden en geschoolden. De regelingen waren gebaseerd op het arbeidsverleden van mannelijke arbeiders. In de jaren dertig leverde dit grote problemen op met de grote groep ongeorganiseerden en ongeschoolden, wier belangen dan ook vooral werden behartigd door de Werklozen Strijd Comité's. In de jaren tachtig leverde dit problemen op met nieuwe groepen werklozen, nieuwe sociale bewegingen, grote delen van de vrouwenbeweging, die zich niet wensten te richten op arbeidsverleden, maar op een geïndividualiseerd basisinkomen. De vakverenigingen waren dan ook niet bij machte werklozen in grote getale te mobiliseren, ondanks enkele halfslachtige pogingen daartoe. Als dan vervolgens gekeken wordt naar de mobilisatiemogelijkheden (de 'political opportunity structure'), dan komen de macrofactoren aan bod: de staat trad sterk repressief op als de mobilisatie van werklozen enig succes leek te hebben en de erkende vakverenigingen opereerden bovenal in een corporatistische structuur, die ze niet op het spel konden of wilden zetten. De mogelijkheden voor werklozen om actie te voeren, waren en zijn toch al niet groot (niet alleen door het ontbreken van geld, maar vooral ook de onmogelijkheid te staken, gevoegd bij het probleem van de uiteenlopende belangen van verschillende catego-

riën werklozen). Mobilisatie is dan eigenlijk alleen nog mogelijk als er bondgenoten worden gevonden, maar de hoofdstroom van de Nederlandse vakbeweging was en is daar niet voor te vinden. In deze constellatie zal ook in de nabije toekomst volgens Van den Oord geen verandering optreden.

Deze historisch-sociologische studie weet zo op een interessante manier het meso- en macroniveau aan elkaar te verbinden. Toch wil ik graag daar nog een enkele opmerking aan toevoegen, niet eens zozeer als kritiek, maar meer als een mogelijke aanvulling, die wat zwakke plekken in zijn analyse zou kunnen versterken. De studie lijdt enigszins aan een overwaardering van organisaties als zodanig. Natuurlijk is dat de moderne vorm van 'collectieve actie'; moderne politieke partijen en vakverenigingen zijn bijvoorbeeld zo ontstaan. Daardoor is 'politiek' voor ons vooral het opstellen van programma's, het oprichten van organisaties en het innen van contributies. Werklozen gingen daar nauwelijks toe over (behalve enigszins door middel van de kansloze, want door de CPN-gesponsorde, WSC's). Dit verklaart ook de irritatie en wanhoop van veel linkse partijen en vakverenigingen in de jaren dertig: niet alleen vertonen de werklozen in overgrote meerderheid geen spoor van dat gedrag, ze zijn ook nauwelijks geïnteresseerd in organisaties die zeggen voor hun belangen op te komen (Van den Oord legt naar mijn mening te zwaar de nadruk op het feit dat de vakbeweging de ongeorganiseerden afstootte; dat was zeker waar, maar omgekeerd was de belangstelling van de werklozen voor de vakbeweging in het algemeen ook maar zeer matig tot afwezig). Dat is ook goeddeels de achtergrond van al die klaagliederen over die slome, geresigioneerde werklozen, waarin geen leven te krijgen was. Werklozen vertoonden echter in sterke mate een heel ander type 'politiek': dat waren de dagelijkse pogingen om meer steun te krijgen, althans niet gekort te worden. De 'acties' waren dan ook niet zozeer gericht op nationaal, abstract niveau, maar direct en concreet: tegen de ploegbaas in de werkverschaffing of de steunambtenaar die een korting had doorgevoerd of constateerde dat het stempeluur verstreken was. Vooral de Engelse historicus Ross McKibbin heeft in zijn essaybundel *The ideologies of class* (1990) gewezen op het belang van deze traditie in de arbeids- en arbeiderscultuur. Een voordeel van deze gedachte is dat acties van het type zoals hierboven aangeduid (in de archieven en kranten meestal te vinden onder het hoofdje 'molest'; te denken valt ook aan de vaak omvangrijke huurstakingen, die Van den Oord nauwelijks noemt) in een zinvoller kader geanalyseerd kunnen worden dan deze te interpreteren als individuele daden van wanhoop (wat me slap gepsychologiseer lijkt). Het model van Van den Oord zou dan niet alleen het macro- en mesoniveau met elkaar in verband brengen, maar aangevuld kunnen worden met het microniveau. Zijn boek eindigt nu met de opmerking dat de collectieve acties van werklozen weliswaar weinig effect hebben gehad, maar in ieder geval de waardigheid van werklozen hebben opgehouden. Een dergelijke even welwillende als betekenisloze uitsmijter zou dan overbodig zijn geweest.

P. de Rooy

C. B. Smithuijsen, ed., *De hulpbehoevende mecenas. Particulier initiatief, overheid en cultuur, 1940-1990* (Amsterdam: Boekmanstichting, Zutphen: Walburg Pers, 1990, 352 blz., ISBN 90 6011 709 3).

De hulpbehoevende mecenas kwam tot stand naar aanleiding van een verzoek van het Prins Bernhard Fonds aan de Boekmanstichting om de ontwikkelingen in de financiering van de cultuur in Nederland in de periode 1940-1990 te onderzoeken. De bijdrage vanuit het particulier